

національний університет ім. Леси Українки (Україна, Луцьк),
poslovska91@mail.ru

Археологические источники в исследованиях каменных замков Вольны

Рассматривается вопрос истории и современного состояния археологических исследований каменных замков в Луцке, Владимире, Остроге, Дубно, Корце.

Цель работы – показать, как меняются представления об истории замков Вольны в зависимости от результатов этих исследований разных периодов. Среди каменных замков региона наиболее изучаемым является Луцкий. Историческую ценность имеют остатки замка во Владимире, который просуществовал менее двух лет. Рассмотрены вопросы хронологии культурных напластований замков в Дубно, Остроге, Корце.

На основании анализа источников и литературы замки рассматриваем не только как оборонительное сооружение, архитектурную или археологическую памятку, но и как общественно-политический организм. Строительство замков на Вольны подтверждает существование целостных комплексов, которым отводилась важная роль в системе обороны региона.

Ключевые слова: каменные замки, археологические источники, Вольны, Луцьк, Владимир, Острог, Дубно, Корце.

* * *

УДК 030

Бойко Ю. О.,
кандидат історичних наук,
Національна бібліотека України
ім. В. І. Вернадського (Україна, Київ),
Julia_b_n@ukr.net

ІНСТИТУТ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

Розглянуто історію створення, процес становлення та розвиток Інституту енциклопедичних досліджень Національної академії наук України. На основі архівних документів, що відклалися у процесі діяльності установи, показано етапи становлення Інституту енциклопедичних досліджень від невеликого Координаційного бюро Енциклопедії Сучасної України до повноцінного інституту в структурі Національної академії наук України.

Ключові слова: Інститут енциклопедичних досліджень, Координаційне бюро, Енциклопедія Сучасної України, Енциклопедія українознавства, енциклопедистка, енциклопедія.

Постановою Президії НАН України від 14 квітня 2004 р. №121 в результаті реорганізації шляхом злиття Координаційного бюро Енциклопедії Сучасної України (КБ ЕСУ) та Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України було створено Державну установу «Інститут енциклопедичних досліджень Національної академії наук України» (ДУ ІенД), який перебуває у віданні НАН України та входить до складу Відділення історії, філософії і права НАН України [1, арк. 123].

Але історія становлення нового інституту не розпочиналася з нічого і його назва не виникла просто так. Фундамент для нового інституту був закладений ще на початку 90-х років ХХ ст. Розпорядженням Президії НАН України №329 від 5 березня 1996 р. було створене Координаційне бюро з питань підготовки та видання Енциклопедії Сучасної України на правах структурного підрозділу Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України.

Відповідно до постанови Президії НАН України від 5 листопада 1997 р. №374 Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України отримало статус самостійної науково-дослідної і науково-методичної установи з правом юридичної особи при Президії НАН України. Керівником КБ ЕСУ було призначено кандидата філологічних наук М. Г. Железняка [1, арк. 3]. Початковий штат співробітників КБ ЕСУ склався з чотирьох осіб. Новостворене КБ ЕСУ розпочало роботу з підготовки

методичних матеріалів для створення енциклопедії, яка буде охоплювати столітній період усіх сфер життєдіяльності країни. Нова енциклопедія отримала і нову назву – Енциклопедія Сучасної України.

Проте питання щодо створення української енциклопедії постало в Україні відразу після проголошення її незалежності. Стало можливим ознайомлення з Енциклопедією українознавства, що колись здавалася не лише недоступною, а й однозначно ворожою. Уже в 1993 р. було здійснено два перевидання Енциклопедії українознавства – одне у Львові під егідою Наукового товариства ім. Шевченка, друге у київському видавництві «Глобус».

Загалом ідея створення Енциклопедії українознавства належить Аркадію Жуковському – іноземному членові Національної академії наук України, професору Сорбони, довголітньому голові Наукового товариства ім. Шевченка в Європі. На початку 90-х років ХХ ст. він запропонував зробити «невеличку енциклопедію на 3–4 томи» як доповнення до вже згаданої Енциклопедії українознавства, виданої в діаспорі в 1950–80-х роках під редакцією В. Кубійовича [2, арк. 8]. На його думку, енциклопедія мала охопити період 80–90-х років ХХ ст., насамперед роки перебудови та перші роки незалежності, містити статті про всі новітні події та явища, інституції, наукові та мистецькі напрями, а також відомих людей України [2, арк. 9]. Планувалося видати третю частину Енциклопедії українознавства (ЕУ–3) до 80-річчя заснування НАН України, яке відзначали у 1998 р. Перший робочий зошит (літера А) було підготовлено та приурочено до ювілею НАН України. Але, як засвідчив досвід, доповнити існуючі енциклопедії не так просто, тому що вони – вже завершений, самодостатній продукт.

Ще у 1947 р. Наукове товариство ім. Шевченка прийняло рішення про створення Енциклопедії українознавства. Перша частина цієї праці дістала назву ЕУ–1. Вона складається з 3-х томів, що охоплюють за тематичним принципом усі галузі українознавства. Очоловали редакційну колегію ЕУ Володимир Кубійович та Зенон Кузеля, серед авторів: Наталя Василенко-Полонська, Дмитро Дорошенко, Іван Огієнко, Роман та Степан Смаль-Стоцькі та інші українські діячі, які через примхи долі опинилися в еміграції. ЕУ–2 – це друга частина енциклопедії, словникова, що складається з 10-ти томів.

А. Жуковський планував видати та наповнити ЕУ–3 не лише новими статтями про події та нові реалії останніх років існування СРСР та перших років незалежності України, а й доповнити новою інформацією чимало статей, поданих у окремих 10-ти томах ЕУ–2. Це вносило плутанину, бо ЕУ–2 творилася протягом 37-ми років, статті на перші літери абетки були написані в 1950-х роках, з того часу на момент започаткування ЕУ–3 минуло понад 45 років, тому доповнювати ці статті було складно. Крім того, читачеві потрібно було мати комплект ЕУ–2, яку тоді лише розпочало видавати НТШ у Львові. Виникла дискусія серед членів ініціативної групи, яка утворилася у складі Комітету з питань науки і культури при Президії НАН України (КНК), щодо статусу, структури та наповнення ЕУ–3 [3, с. 52].

Аби чітко усвідомлювати всі етапи створення Енциклопедії Сучасної України та всіх учасників цього клопітного процесу, варто сказати кілька слів про Комітет науки і культури при НАН України, який був створений

постановою Президії АН України від 18 липня 1990 р. №179 [2, арк. 3]. Найважливішим його завданням була організація проведення і координація наукових досліджень з метою піднесення науково-технічного, економічного та культурного розвитку України. КНК АН України здійснював роботу зі встановлення наукових і культурних зв'язків, розвитку та координації наукових досліджень із різного роду зарубіжними українськими науковими і культурними центрами, асоціаціями, союзами, федераціями, науковими та навчальними інститутами, окремими вченими, інженерами, діячами культури [2, арк. 15]. Президія АН України постановою від 12 січня 1994 р. №2 постановила змінити назву КНК на Український міжнародний комітет з питань науки і культури при Академії наук України, зберігши стару абревіатуру КНК при АН України [4, с. 135].

Отже, працівники Комітету з питань науки і культури провели підготовчу роботу зі створення словника енциклопедії, розіслали листи з анкетами та навіть замовили певну кількість статей. У процесі підготовчої роботи змінилася не лише назва, а й сама концепція енциклопедії. Остаточно від доповнюючого характеру ЕУ-3 відмовилися, коли почали отримувати відповіді на розіслані листи та анкети. Логіка зібраного матеріалу й те зацікавлення, яке виявила широка громадськість, підказували, що це має бути цілком самостійна оглядова енциклопедія із власним обсягом матеріалу, власними принципами його добору й інтерпретації, власним науковим і творчим обличчям. А назва енциклопедії мала засвідчувати, що ця енциклопедія присвячена розвитку незалежної української держави. Для кращого розуміння сучасних процесів державотворення редакція вирішила вмістити певну кількість статей про організації та осіб, котрі позитивно чи негативно впливали на події становлення сучасної України, з попередніх періодів насамперед української державності 1917–1920 рр. [3, с. 53].

Президія НАН України вже наприкінці 1995 р. відзначила актуальність і важливість створення енциклопедичного видання про сучасне політичне, економічне, наукове, культурне та духовне життя в Україні. Створення Енциклопедії Сучасної України мало базуватися на кращих традиціях як вітчизняного, так і зарубіжного енциклопедознавства. Енциклопедія Сучасної України повинна була стати своєрідним продовженням попередніх енциклопедичних видань про Україну та підготовкою до цілісного багатотомного видання.

За реалізацію цієї ідеї взялися науковці НАН України, низки галузевих академій та вищих навчальних закладів України. Професор А. Жуковський запропонував запросити до участі в праці над Енциклопедією Сучасної України Івана Дзюбу – академіка НАН України, головного наукового співробітника Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Згода І. Дзюби ввійти до складу Головної редакційної колегії, більше того, разом з А. Жуковським та О. Романівим (тогочасним головою відновленого у Львові Наукового товариства ім. Шевченка) очолити її, остаточно вирішила питання місцезнаходження Головної редакції та координаційного центру в справі створення ЕСУ – в Києві.

Тому, виходячи з наукової вагомості створення такої енциклопедії, Президія НАН України відповідно до постанови від 6 грудня 1995 р. №319 виступила співзасновником та співвидавцем Енциклопедії Сучасної України спільно з Науковим товариством ім. Шевченка.

Також погодилася з пропозицією НТШ та Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України про доцільність створення Координаційного бюро з питань підготовки та видання Енциклопедії Сучасної України [5, арк. 49]. Було визначено склад головної редакційної колегії Енциклопедії Сучасної України: І. Дзюба, А. Жуковський, О. Романів, М. Железняк, Д. Гусар–Струк, М. Жулинський, Л. Пиріг, І. Скрипник, П. Сохань, П. Толочко, А. Шпак, Я. Яцків.

Новостворене КБ ЕСУ розпочало роботу з підготовки методичних матеріалів для створення Енциклопедії Сучасної України. До співпраці залучили кількох колишніх працівників Української радянської енциклопедії. У той же час розпочалися перемовини з керівництвом видавництва «Українська енциклопедія ім. Миколи Бажана», спочатку А. Кудрицьким, а пізніше з М. Зяблюком, щодо об'єднання зусиль у праці над новою українською енциклопедією, однак домовитися не вдалося.

Натомість Президент НАН України акад. Б. Є. Патон підтримав починання щодо створення масштабної енциклопедії, і було прийнято кілька важливих постанов та розпоряджень Президії НАН України, у яких проект ЕСУ трактувався як пріоритетний напрям діяльності Національної академії наук України, а її установам було рекомендовано включати до наукових планів питання підготовки ЕСУ.

Відповідно до функцій, які були покладені на КБ ЕСУ: підготовка до друку Енциклопедії Сучасної України, інших енциклопедичних видань та проведення дослідження з енциклопедознавства, що включає широке коло теоретичних та прикладних проблем, створення загальних та галузевих енциклопедій і масштабів роботи, змінювався і штат працівників бюро, які долучалися до збору та опрацювання матеріалу, який ввійшов до перших томів енциклопедії. Так, у 2000 р. в Координаційному бюро ЕСУ працювало 7 осіб [6, арк. 32], а вже у 2001 р. – 88 осіб, значна частина з них – за контрактом [6, арк. 42].

Упродовж всієї своєї діяльності КБ ЕСУ розробило основні напрямки наукових досліджень: розробка теорії та методології енциклопедичних досліджень, вивчення та узагальнення світового досвіду створення тематичних та загальних енциклопедій, розробка концептуальних основ створення Національної енциклопедії України, загальних та галузевих енциклопедій, які були покладені в основу діяльності новоствореного Інституту енциклопедичних досліджень НАН України (ІЕНД).

Головним завданням Інституту енциклопедичних досліджень було і є здійснення фундаментальних, пошукових і прикладних досліджень в галузі енциклопедознавства для одержання нових наукових знань, сприяння науково-технічному прогресові, соціально-економічному та духовному розвитку суспільства, утвердження наукової державності. Інститут є провідною науково-дослідною установою і основним в Україні координаційним центром, який досліджує широке коло питань енциклопедознавства, розробляє наукові та методичні засади створення різних енциклопедичних видань, розробляє концепції, реєстр, принципи подання матеріалу, критеріїв його відбору, методичні засади підготовки енциклопедичної статті та її інформаційного наповнення, створення системи посилань. Вивчає, аналізує та узагальнює світовий і національний досвід у галузі енциклопедознавства, зокрема з питань підготовки та друку енциклопедичних видань за сучасними технологіями [7, арк. 2].

Структурно Інститут енциклопедичних досліджень НАН України складається з чотирьох відділів – Відділ теорії та методології створення універсальних енциклопедій, основним завданням якого є створення концепції Української універсальної енциклопедії з метою подальшої її підготовки та видання як найвищого узагальнення і систематизації суми знань українців про світ і про себе, як свідчення інтелектуального і культурного потенціалу нашого суспільства. Формування баз даних (електронної та паперової) і фототеки для підготовки Української універсальної енциклопедії, частина яких може бути використана під час підготовки інших енциклопедичних видань; Відділ теорії та методології створення тематичних енциклопедій напрацьовує методичні засади складання словника та єдиних підходів до представлення матеріалу в тематичних енциклопедичних виданнях; Відділ науково-дослідної та науково-організаційної підтримки Енциклопедії Сучасної України займається підготовкою до видання багатотомної ЕСУ (замовлення статей авторам, фахове, наукове та літературне редагування статей, підготовка окремих статей, добір іконографічного матеріалу, підготовка верстки тощо); Відділ науково-дослідної роботи та науково-технічного забезпечення створює електронні бази даних, організовує та веде довідково-бібліографічний апарат. У 2009 р. розширилась наукова тематика інституту та відбулися структурні зміни – був створений Відділ теорії та методології створення спеціалізованих енциклопедичних видань [8, арк. 7].

Тематика науково-дослідних робіт інституту закладена в самій назві установи, – це і розробка концептуальних засад та методики створення тематичних енциклопедій, Енциклопедії НТШ, розробка концептуальних засад створення Універсальної (національної) енциклопедії України, створення масштабного енциклопедичного довідника «Науковці України ХХ–ХХІ ст.: Метабібліографія. Історичні науки», створення та друк Енциклопедії Сучасної України та ін.

У 2006 р. інститутом розроблено основні параметри, тематичні та галузеві розділи національної Енциклопедії України «Українська Універсальна Енциклопедія». Також продовжено роботу над відомчими науково-дослідними темами, які були розпочаті в 2005 р. Так, у рамках науково-дослідної роботи «Розробка концептуальних засад та методики створення тематичних енциклопедій», співробітниками інституту проведено перший етап робіт з вивчення та аналізу світового та українського досвіду зі створення тематичних енциклопедій. Відповідно до постанови Бюро Президії НАН України від 5 липня 2006 р. №196 започатковано співпрацю з Науковим товариством ім. Шевченка над проектом «Енциклопедія НТШ» [9, арк. 55], з метою створення у сучасного читача різнобічного уявлення про багаторічний історичний розвиток однієї з найдавніших українських інституцій. Зокрема, розроблено концептуальні засади та методичне забезпечення такої енциклопедії, вивчено джерельну базу НТШ, особові архіви дійсних членів товариства. Підготовлено та систематизовано низку статей-персоналій про дійсних членів НТШ, загальних статей з історії та діяльності НТШ в Україні та за кордоном, підготовлено блок іконографічного матеріалу, опрацьовано архіви НТШ у м. Сарсель (Франція). Зібрана інформація розкриває основну наукову проблематику, над якою працювало і працює НТШ в Україні, а з 1947 р. – у різних країнах

Європи, Америки та Австралії. Ще одним орієнтиром навколо якого велось формування інформаційної бази для Енциклопедії НТШ є наголос на досягненнях і відкриттях українських та інших діячів НТШ у різних наукових галузях. В Енциклопедії НТШ матимуть повноцінне відображення форми міжнародних зв'язків НТШ. Крім загальної статті, яка подаватиме загальні відомості про співпрацю товариства з різними науковими центрами, культурно-освітніми установами, навчальними закладами, архівами, Енциклопедія НТШ дасть вичерпне уявлення про здобутки НТШ ще до створення академії наук України, а отже, змогу проаналізувати досягнення національної науки другої половини ХІХ – у перші десятиліття ХХ ст. У 2012 р. був опублікований перший том Енциклопедії НТШ (літери А–Б), який містить 249 статей. Робота над Енциклопедією НТШ триває і сьогодні, співробітники ІнД продовжують збирати матеріал, уточнюють фактологічні дані, наповнюють довідковий апарат видання та планують подальший друк наступних томів Енциклопедії НТШ.

У рамках наукової теми «Розробка концептуальних засад створення Універсальної (національної) енциклопедії України», науковцями Інституту енциклопедичних досліджень вивчено та проаналізовано досвід Великої Британії, Франції, Польщі, Росії у створенні універсальних енциклопедій. Президія НАН України своєю постановою від 18 жовтня 2006 р. №264 «Про концептуальні засади підготовки Української універсальної енциклопедії» [9, арк. 67] відзначила актуальність та важливість підготовки в Україні енциклопедичних видань нового покоління для справи систематизації та поширення наукових знань, всебічної розбудови українського національного простору, утвердження інтелектуальної незалежності української нації і держави. Основним завданням цього проекту є розроблення і впровадження електронної бази даних Універсальної енциклопедії України та створення її фототеки, організація бібліографічного забезпечення.

Співробітники інституту брали участь у 25-й Міжнародній українознавчій конференції, яку проводив у 2006 р. Іллінойський університет США, також презентували перші п'ять томів Енциклопедії Сучасної України в Бібліотеці української літератури в Москві, виступили організаторами «круглого столу» з українознавчих питань під час проведення Міжнародної конференції «Українська діаспора: проблеми, дослідження», яка проходила в Національному університеті «Острозька академія» 22–23 травня 2006 р.

Упродовж 2006–2009 рр. науковці інституту працювали над проектом «Енциклопедичний словник «Пантелеймон Куліш і його оточення», який розпочався відповідно до розпорядження Президії НАН України від 16 березня 2006 р. №302 в рамках комплексної програми наукових досліджень НАН України «Вивчення пам'яток вітчизняної історико-культурної спадщини та їх актуалізація в духовному житті сучасного українського суспільства» [9, арк. 45]. Основною метою підготовки енциклопедичного словника «Пантелеймон Куліш і його оточення» було створення персонального енциклопедичного словника джерелознавчого типу, актуальність якого викликана значною потребою у створенні фундаментальних україномовних персональних енциклопедій та словників-довідників, де систематизуються, верифікуються й узагальнюються історико-біографічні знання. На

початковому етапі виконання цієї тематики вивчено й проаналізовано рукописні та друковані джерела в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Центральному державному історичному архіві м. Києва, Львівській національній науковій бібліотеці ім. Василя Стефаника, Чернігівському історичному музеї ім. В. В. Тарновського, Чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповіднику ім. М. М. Коцюбинського, Науково-дослідному відділі рукописів Російської державної бібліотеки, Інституті російської літератури «Пушкінський дім», Архіві-музеї ім. Д. Антоновича УВАН.

У 2007 р. відповідно до розпорядження Президії НАН України від 4 квітня 2007 р. №221 розпочався другий етап створення словника. Співробітники інституту підготували анований реєстр гасел, який включає понад 500 позицій, та 80 статей, які ввійшли в перший робочий зошит, обсягом 80 сторінок, виданий накладом 100 примірників. У 2008 р. науковцями інституту було опрацьовано листування П. Куліша та підготовлено до друку другий робочий зошит. У 2009 р. опубліковано листування П. Куліша «Пантелеймон Куліш. Повне зібрання творів. Листи» та підготовлено видання «Пантелеймон Куліш: письменник, філософ, громадянин». До видання ввійшли твори самого П. Куліша, спогади про нього та праці сучасних науковців, присвячені П. Кулішу [10, арк. 11].

У серпні 2007 р. керівництво інституту з робочою поїздкою відвідало м. Єреван (Вірменія), де ознайомилося з роботою редакції Вірменської енциклопедії та домовилися про співпрацю й взаємодопомогу у створенні енциклопедичних видань. Обговорено можливість підписання угоди про співпрацю в енциклопедичній справі у рамках великої угоди між НАН України та НАН Вірменії. Консультації з цього питання були продовжені на зустрічі з віце-президентом НАН Вірменії у жовтні 2007 р. під час перебування його в Києві.

Інститут енциклопедичних досліджень у 2008 р. брав участь у комплексній програмі наукових досліджень НАН України «Розвиток інтелектуального і духовного потенціалу та модернізація сфер науки, освіти, культури, управління» відповідно до розпорядження Президії НАН України №168 від 24 березня 2008 р. [11, арк. 46].

Вчена рада Інституту енциклопедичних досліджень НАН України у 2008 р. прийняла рішення про започаткування серії видань «Із словникової спадщини», у межах якої було здійснено перевидання низки термінологічних словників, підготовлених і опублікованих Всеукраїнською академією наук у 1920–1930-х роках [12, арк. 12]. Нині ці словники є бібліографічною рідкістю, а між тим містять багато цікавого й актуального лексикографічного матеріалу, який вкрай необхідний при створенні енциклопедичних видань тематичного та загального характеру. Були підготовлені до перевидання та вийшли друком такі словники: «Практичний словник виробничої термінології» та «Словник гірничої термінології», які видано Відділом термінології та номенклатури Науково-дослідного інституту мовознавства ВУАН у 1931 р.; «Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування», виданий у 1928 р., «Словник музичної термінології» та «Словник геологічної термінології», які видано у 1931 р. Інститутом української наукової мови ВУАН; «Медичний російсько-український

словник», який видано Медичною секцією Одеського наукового товариства при Українській академії наук у 1928 р.

У 2009 р. перевидано словники: «Практичний російсько-український словник приказок» (1929), «Словник технічної термінології. Мірництво» (1930), «Словник фізичної термінології» (1932), «Словник хімічної термінології» (1928).

«Словник правничої мови», який вийшов друком у 1926 р. під редакцією А. Кримського, був підготовлений до друку інститутом у 2010 р. під назвою «Російсько-український словник правничої мови». Протягом 2011 р. співробітники інституту підготували ще три словники із започаткованої серії «Із словникової спадщини»: «Словник будівельної термінології», виданий у 1930 р., «Московсько-Український словник для військових» та «Словник чужих слів, що вживаються в українській мові», видані ще у 1918 р.

Також у 2009 р. започатковано щорічне видання наукового збірника Інституту енциклопедичних досліджень «Енциклопедичний вісник України», який висвітлює основні проблеми енциклопедистики, бібліографістики та архівознавства в Україні та за її межами. На сторінках збірника обговорюються питання теорії і практики енциклопедистики, історії енциклопедичної справи у світі та в Україні. Одним із завдань збірника є розширення міжнародної співпраці для забезпечення повноти та об'єктивності інформації про Україну в зарубіжних енциклопедичних виданнях, налагодження дієвого діалогу з іншими енциклопедичними центрами в Україні і за кордоном.

Упродовж 2007–2011 рр. співробітники Інституту енциклопедичних досліджень НАН України працювали над науково-дослідною темою «Науковці України ХХ–ХХІ століть», яку інститут виконував в рамках цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Культурно-цивілізаційний діалог ХХІ ст.: проблеми інтеграції України у світове співтовариство». З метою підготовки видання про науковців України, які працювали чи працюють у ХХ–ХХІ ст., науковці інституту підготували, доповнили, фахово і літературно відредагували понад 3,5 тисячі статей-персоналій про науковців України та 4 тисячі фотокарток. У 2010 р. опубліковано покажчик «Науковці України ХХ–ХХІ ст.: Метабібліографія. Історичні науки», який є першим етапом на шляху до створення масштабного енциклопедичного довідника «Науковці України ХХ–ХХІ століть». Основну частину покажчика становить опис біо- та бібліографічних видань про науковців України. Персоналії розташовано за алфавітом. Матеріали подано за схемою: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь і вчене звання та роки їх присудження. Видання є джерельною базою для вивчення історії науки, а також для дослідження розвитку сучасної національної персональної біобібліографії, присвяченої вченим України.

У рамках цільової комплексної програми наукових досліджень Відділення історії, філософії і права НАН України «Політико-правові, соціокультурні та цивілізаційні основи модернізації держави і суспільства в Україні» постановою Президії НАНУ від 6 липня 2011 р. №220, Інститут енциклопедичних досліджень розпочав роботу над темою «Енциклопедія як синтез складових інтелектуального потенціалу України», основна мета цього завдання – з'ясувати роль енциклопедичних видань

у створенні позитивного іміджу національної науки і культури в Україні та за кордоном; охарактеризувати енциклопедичні видання, створені в роки незалежності, як синтезований продукт діяльності науковців різного фаху.

Із року в рік науковці інституту працюють над аналізом, систематизацією та класифікацією різноманітних енциклопедичних та словникових видань з метою підготовки опису цих видань, а також для пошуку вироблення схеми критеріїв оцінки енциклопедичного видання. Так, у 2012 р. завершено роботу зі створення довідника «До джерел української енциклопедистики», що містить бібліографію найважливіших публікацій, які стануть у пригоді укладачам універсальних і тематичних енциклопедій. Також створено електронний довідник про енциклопедичні видання України з викладенням їх короткого змісту та вихідних даних з метою подальшого узагальнення інформації про наявні енциклопедичні видання в Україні.

Інститут енциклопедичних досліджень протягом багатьох років тісно співпрацює з Науковим товариством ім. Шевченка, зокрема його Європейським осередком, головне представництво якого знаходиться у Франції, та з Канадським інститутом українознавчих студій Альбертського університету, зокрема з редакцією *Encyclopedia of Ukraine*, щодо створення електронної версії Енциклопедії НТШ.

Також плідна співпраця і дружні стосунки склалися і з Інститутом досліджень української діаспори Національного університету «Острозька академія», з Інститутом енциклопедичних досліджень АН Молдови, Видавництвом «Білоруська енциклопедія імені Петруса Бровки» щодо організації енциклопедичної справи, наукової та видавничої діяльності. Співробітники інституту консультують та надають методичну та інформаційну допомогу редакціям Тернопільського енциклопедичного словника, Енциклопедії Волині, Черкащини та науково-дослідним установам, які працюють на ниві енциклопедичної справи.

У 2014 р. інститут продовжував роботу над створенням видань енциклопедичного характеру. Як результат плідної праці науковців інституту опубліковано «Словник гуцульських говірок Річки та Яворів Косівського району Івано-Франківської області», який презентує гуцульську говірку ХХ–ХХІ ст. Видання планується у чотирьох книгах, у 2014 р. вийшла книга перша, (літери А–Ж). Перша книга словника містить близько 3500 реєстрових статей, понад 70 сталих виразів і приказок та 150 фрагментів гуцульських народних співанок.

Опубліковано фотоальбом «Подорожі пані Олени Отт-Скоропадської в Україні», який хронологічно охоплює період з 1992 р. до 2005 р. Альбом присвячений 95-й річниці з дня народження пані Олени, яка була наймолодшою дочкою Гетьмана України Павла Скоропадського. Вона тісно співпрацювала спочатку з Координаційним бюро ЕСУ, а потім і з Інститутом енциклопедичних досліджень.

Спільно з Науковим товариством ім. Шевченка в Європі Інститут енциклопедичних досліджень організував Першу міжнародну наукову конференцію «Українська енциклопедистика», яка відбулася в Києві 23 червня 2008 р. у рамках VII Міжнародного конгресу українців. У роботі конференції взяли участь науковці України, Білорусії, Грузії, Росії, Канади, Молдови [13, арк. 26].

За результатами роботи Другої міжнародної наукової конференції, яка проходила 17 червня 2011 р. в Києві, Інститутом енциклопедичних досліджень підписано дві двосторонні угоди про співробітництво в науковій та видавничій діяльності з Державною установою «Наукове видавництво «Башкирська енциклопедія» та з Державною установою «Інститут Татарської енциклопедії Академії наук Республіки Татарстан». Ініціативна група в складі: директора ДУ «Наукове видавництво «Башкирська енциклопедія» У. Г. Саїтова (Уфа, Російська Федерація), директора Інституту енциклопедичних досліджень АН Молдови К. М. Манолаке, заступника директора ДУ «Інститут Татарської енциклопедії АН Республіки Татарстан» Г. С. Сабірзянова та директора ІєнД НАН України М. Г. Железняк – виступила з ідеєю створення Міжнародної асоціації енциклопедистів для координації діяльності науково-дослідних і видавничих організацій, які працюють в галузі енциклопедистики. Пропозиції щодо вступу до асоціації були надіслані установам Азербайджану, Білорусії, Вірменії, Грузії, Казахстану, Литви, Латвії, Естонії, Польщі, Росії та Болгарії. У вересні 2013 р. Міжнародна асоціація енциклопедистів розпочала свою діяльність.

Під час Третьої міжнародної наукової конференції «Українська енциклопедистика», яка проходила в Києві 22–23 жовтня 2013 р. відбулася презентація електронної бази текстів класиків української літератури англійською мовою, зокрема Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського. З цими матеріалами можна ознайомитися на сайті Інституту енциклопедичних досліджень НАН України.

Отже, ІєнД НАН України є доволі молодою науково-дослідною установою в системі НАН України. Проте за час своєї діяльності інститут зумів зарекомендувати себе з найкращої сторони та в найкращих наукових традиціях.

Список використаних джерел

1. Ф. Інституту енциклопедичних досліджень НАН України (далі – Ф. ІєнД НАН України). – Оп.1. – Спр.2. – 10 арк.
2. Ф. Український міжнародний комітет з питань науки і культури при НАН України. – Оп.1. – Спр.22. – 54 арк.
3. Железняк М. Від ЕУ до ЕСУ (коротка історія феномену енциклопедії Сучасної України) // Українська енциклопедистика. Матеріали Третьої міжнародної наукової конференції. – К., 2014. – С.51–61.
4. Яцків Я., Железняк М., Ізотова І. Наука і культура України: долаючи кордони. – К., 2014. – 176 с.
5. Ф. Український міжнародний комітет з питань науки і культури при НАН України. – Оп.1. – Спр.3. – 56 арк.
6. Ф. ІєнД НАН України. – Оп.1. – Спр.7. – 63 арк.
7. Там само. – Спр.37. – 35 арк.
8. Там само. – Спр.97. – 40 арк.
9. Там само. – Спр.42. – 76 арк.
10. Там само. – Спр.95. – 45 арк.
11. Там само. – Спр.68. – 71 арк.
12. Там само. – Спр.82. – 29 арк.
13. Там само. – Спр.64. – 29 арк.

References

1. F. Instytutu encyklopedycznych dosłidzen' NAN Ukrai'ny (dali – F. IeND NAN Ukrai'ny). – Op.1. – Spr.2. – 10 ark.
2. F. Ukrai'ns'kyj mizhnarodnyj komitet z pytan' nauky i kul'tury pry NAN Ukrai'ny. – Op.1. – Spr.22. – 54 ark.
3. Zheleznyak M. Vid EU do ESU (korotka istorija fenomenu encyklopedii' Suchasnoi' Ukrai'ny) // Ukrai'ns'ka encyklopedystka. Materialy Tret'oi' mizhnarodnoi' naukovoi' konferencii'. – K., 2014. – S.51–61.
4. Jackiv Ja., Zheleznyak M., Izotova I. Nauka i kul'tura Ukrai'ny: dolajuchy kordony. – K., 2014. – 176 s.

5. F. Ukrai'ns'kyj mizhnarodnyj komitet z pytan' nauky i kul'tury pry NAN Ukrai'ny. – Op.1. – Spr.3. – 56 ark.
6. F. IEnD NAN Ukrai'ny. – Op.1. – Spr.7. – 63 ark.
7. Tam samo. – Spr.37. – 35 ark.
8. Tam samo. – Spr.97. – 40 ark.
9. Tam samo. – Spr.42. – 76 ark.
10. Tam samo. – Spr.95. – 45 ark.
11. Tam samo. – Spr.68. – 71 ark.
12. Tam samo. – Spr.82. – 29 ark.
13. Tam samo. – Spr.64. – 29 ark.

Boiko J. O., Candidate of Historical Sciences, the National Library of Ukraine Vernadsky (Ukraine, Kyiv), Julia_b_n@ukr.net

The Institute of encyclopedic research of National Academy of Sciences of Ukraine: creation and activity

The process of formation and development of Institute of encyclopedic research of National Academy of Sciences of Ukraine is observed in the article. On the basis of archival documents, that are deposited in the process of activity of the institution, the stages of development of the Institute of encyclopedic research are describes, from a small coordinating Bureau of the Encyclopedia of Modern Ukraine to a full institution in structure of the National Academy of Sciences of Ukraine. The scientists research topic of the institute has been observed, at which the scientists of the institution worked hard and are still working. The process of reviving encyclopedists in Ukraine in the first years of its independence is discovered.

Keywords: The Institute of encyclopedic research, the Coordinating Bureau of the Encyclopedia of Modern Ukraine, the encyclopedia of Ukrainoznavstva, encyclopedistka.

Бойко Ю. А., кандидат исторических наук, Национальная библиотека Украины им. В. И. Вернадского (Украина, Киев), Julia_b_n@ukr.net

Институт энциклопедических исследований Национальной академии наук Украины: история создания и деятельность

Раскрыт процесс становления и развития Института энциклопедических исследований Национальной академии наук Украины. На основе архивных документов, которые отложились в процессе деятельности учреждения, показано этапы становления института от небольшого Координационного бюро Энциклопедии Современной Украины до полноценного института в структуре Национальной академии наук Украины. Освещено научно-исследовательскую тематику института, над которой плодотворно и упорно работали и работают ученые учреждения. Раскрыто процесс возрождения энциклопедистики в Украине в первые годы ее независимости. Представлены сведения о Энциклопедии украиноведения, которая в течение долгого времени была единственной энциклопедией, которая подавала краткие сведения о различных аспектах украинской истории.

Ключевые слова: Институт энциклопедических исследований, Координационное бюро, Энциклопедия Современной Украины, Энциклопедия украиноведения, энциклопедистка, энциклопедия.

* * *

УДК 7.072.2

Січка М. Л.,
методист, Київський університет
ім. Бориса Грінченка (Україна, Київ),
mariasana9@gmail.com

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА У ВСЕУКРАЇНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК

Висвітлюється діяльність мистецтвознавців Києва з дослідження історії українського мистецтва та напрями за якими воно здійснювалось. Увагу зосереджено на проблематиці з історії українського мистецтва, яку опрацювали мистецтвознавці у Всеукраїнській академії наук (ВУАН). Проаналізовано напрями роботи Кабінету українського мистецтва та його структурних підрозділів. Зокрема, тематику за якою працювали молоді мистецтвознавці Києва, очолювані О. П. Новицьким, Ф. Л. Ерстом, Д. М. Щербаківським та В. М. Зуммером. Проведений аналіз звітів і опублікованих робіт мистецтвознавців дозволив встановити, що мистецтвознавці установи ВУАН провадили вивчення історії українського мистецтва «з найдавніших часів і до сучасності», зокрема систематичні біографічні дослідження, у тому числі з шевченкознавства, студіювали українське мистецтво за видами (архітектура, музика, театр, образотворче мистецтво, декоративно-прикладне мистецтво, тощо), розвивали музеєзнавство. Також у статті розглянуто вплив ідеологічного тиску на роботу мистецтвознавців.

Ключові слова: історія українського мистецтвознавства, кафедра українського мистецтва ВУАН, Кабінет українського мистецтва ВУАН, тематика досліджень, О. П. Новицький.

Заснування Української академії наук (УАН; з 1921 р – Всеукраїнська академія наук) у 1918 р. та кафедр історії мистецтв при ній дали значний поштовх для розвитку українського мистецтвознавства як окремої галузі наукового знання. У межах однієї установи вдалось консолідувати зусилля вчених, які розробляли різних теми наукового напрямку.

Ще на підготовчому етапі створення УАН у 1918 р. було визначено завдання наукових досліджень з мистецтвознавства: вивчення пам'ятників українського мистецтва, заповнення «білих плям» історії української культури, а також вивчення греко-римського, візантійського та східного мистецтв, які розглядалися як найближчі до української культури і тому важливі для досліджень матеріальних (у т.ч. археологічних) пам'яток. Таким чином, у проєкті Відділу історії мистецтв Комісії по заснуванню УАН передбачалась робота за двома напрямками: українське мистецтво та мистецтво Візантії, сходу та античності. Також УАН повинна була взяти на себе функції збереження, охорони, дослідження та музеєфікації (речі мали передаватись до Українського національного музею) археологічних пам'яток. Так само акцентувалась увага на дослідженні історії української музики. Українському мистецтву надавалась особлива вага не лише як складовій частині української історії та культури, але й як галузі науки, що до того часу не мала можливості розвиватись у повній мірі. Крім гострих питань збереження культурних цінностей, що знищувались або вивозились за кордон, дослідження у цій галузі, мали дати основу для встановлення факту існування окремого національно українського стилю [28, с. 122–125].

Хоча в подальшому мистецтвознавці не отримали власного відділу і їх робота була розпорощена у розмаїтій структурі Академії, продуктивною була їх робота при Історико-філологічному відділі, у кабінетах, комітетах і комісіях, а також у музеях ВУАН. Дослідники консолідувались у них для розв'язання різних наукових проблем, пов'язаних з вивченням історії українського мистецтва, які мали тісні міжпредметні зв'язки з археологією, етнографією, пам'яткоохоронною справою, музеєзнавством, історією світового мистецтва тощо. Вивчення результатів їх досліджень є важливим для розуміння внеску вчених у розвиток мистецтвознавчої науки.

Науковій проблематики з мистецтвознавства, яка опрацюувалась у межах ВУАН, частково торкались у біографічних розвідках життя та діяльності мистецтвознавців 1920–1930 рр. [4; 5; 10; 11]. Дослідження з історії світового мистецтва докладно розглянуто у статті І. О. Ходак [46]. Долю мистецтвознавчих видань ВУАН та репресії проти мистецтвознавців розглянуто у працях С. І. Білокозя [6]. Вплив марксистської методології на тематику досліджень з історії українського мистецтва висвітлено у статті О. І. Боня [9]. Проте бракує висвітлення тих напрямів наукової діяльності, за якими працювали мистецтвознавці Києва у ВУАН протягом 1922–1934 рр. при розробці історії українського мистецтва.

Таким чином, завданням статті є з'ясувати напрями досліджень та розглянути теми, які опрацюували кафедри мистецтвознавства у ВУАН пов'язані з історією українського мистецтва та їх вплив на подальший розвиток українського мистецтвознавства.

До 1921 р. основним представником мистецтвознавчої галузі в УАН був академік по кафедрі археології